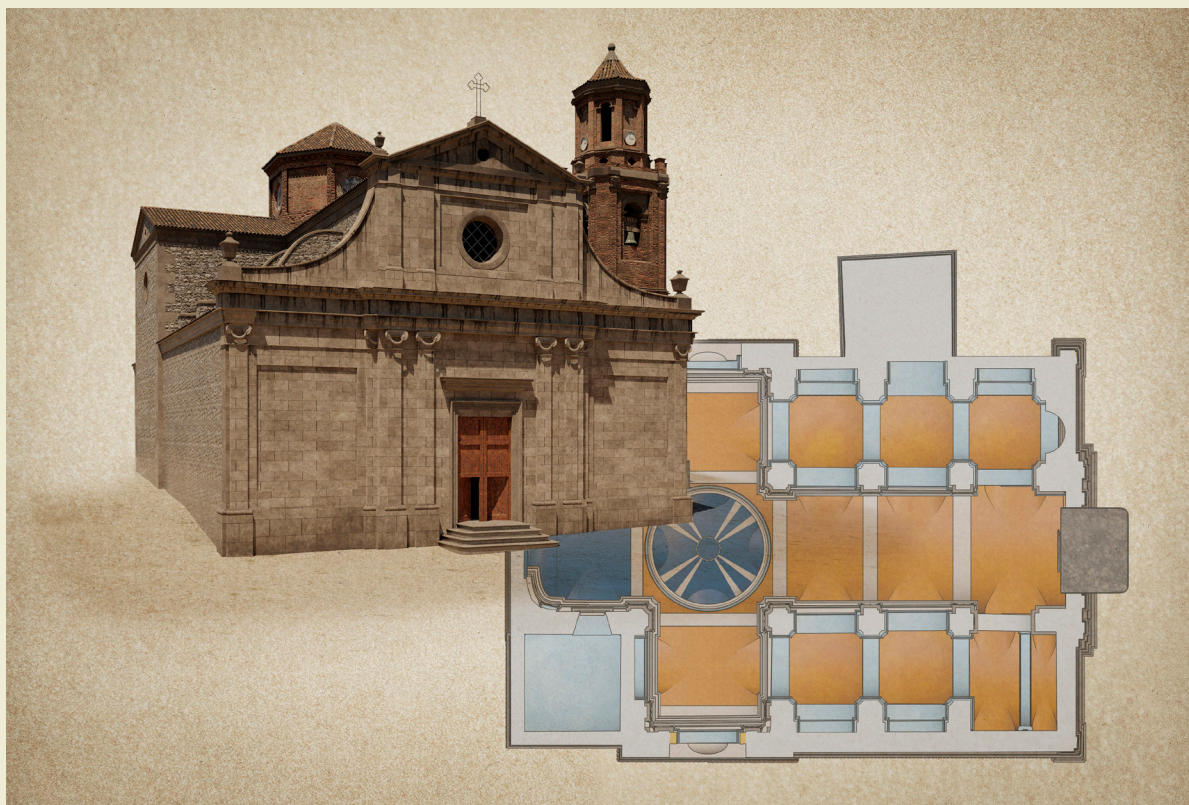

Mequinensa Poble i Església

Per Miguel Ibarz

A la meua família, als que hi són i als que no.

Església neoclàssica Nostra Senyora de l'Assumpció 1803-1807, amb tres naus, la central més alta i ampla que les laterals. Tenia un creuer de capçalera plana, que acabava en una cúpula o cimbori octogonal. En el costat est hi havia una torre campanar de base quadrada dividit en tres trams, on el darrer que té el rellotge és de forma octogonal. La frontera amb sis columnes i capitells de decoració coríntia a la paret, rematat amb un frontó triangular, on la sobrietat s'imposa com estil predominant. Reproducció en 3D Rubén Coma.

Introducció

Enguany celebrem el cinquanta aniversari de la inauguració de l'església en el poble nou de Mequinensa. El 16 de setembre de 1973 l'arquebisbe de Saragossa Pedro Cantero Cuadrado, ajudat pel nou capellà mequinensà Primitivo Oliver Molina, van dirigir les primeres paraules als feligresos que van assistir a l'acte d'inauguració, moments abans que l'antic rector Eduardo Royo, oficiés la seua darrera missa a l'església del poble vell. Amb el relleu del rector, es volia resoldre velles ferides i controvertides situacions que vivia i dividia el Poble.

Aquest article però no pretén rememorar aquests fets, sinó que, aprofitant la documentació arxivística, intentarà reconstruir el passat de la nostra església i les relacions amb els seus parroquians, els quals formen part ineludible de la nostra història, amb els límits de coneixements de qui ho escriu. Així que, benvolguts lectors, prepareu-vos a fer un viatge a través del temps, amb una lectura assossegada dels esdeveniments, que us permetrà premiar o criticar amb fonaments, al qui li ha costat molt recollir aquesta informació, que amb ordre cronològic arriba fins al primer quart del segle XX.

En els albars de l'església

Fra Miguel Salas l'any 1697, quan va escriure el llibre *Vida de Santa Agathoclia Virgen y Martir*, identificava l'Octogesa de Juli Cèsar amb Mequinensa, moment de la romanització de la Península Ibèrica, en què em ve el record del meu amic Josep Carbonell, de feliç memòria, que va passar gran part de la seua vida analitzant els moviments de les tropes romanes durant la batalla d'Ilerda per a demostrar que les afirmacions del franciscà eren correctes. Al llarg del segle XVII, es van escriure molts llibres d'aquests esdeveniments, faules que van convertir a la *Iulia Octogesa* en seu d'un bisbat entre els anys 110 i 119 de la nostra era, moment en què Sant Dionís l'Areopagita va nomenar a Wilfrido com a primer bisbe mequinensà. Cròniques que Juan Tamayo Salazar al 1656 en els seus escrits sobre la vida dels sants, o hagiografies, va engrandir parlant que a Mequinensa l'emperador Trajà va martiritzar els sants Jubenal, Bonós i Maximià, i uns anys més tard, en el 94, l'emperador Domicià va fer el mateix amb la nostra patrona Santa Agatòclia. Els mateixos crònicons passen a anomenar la seu episcopal primer com *Ictogesa* i finalment *Ictosa* en època dels visigots, bisbat que Luitprand

de Cremona (cronicó fals del segle XVI), li va donar tanta importància, que els seus bisbes no assistien mai als concilis perquè depenien directament del pontífex (Bonales: 44), augurant la grandesa que encimbellaria Mequinensa com el futur *rovell de l'ou de la galàxia*¹. El ressò d'aquestes històries es van reflectir en els murals de l'altar major de l'església de Nostra Senyora de l'Assumpció, pintats per l'artista mequinesà Miguel Ibarz Roca entre els anys 1947 i 1949 per encàrrec de mossèn Josep Cabistany, amb un pressupost de 15.000 pessetes (Coso: 24).

La llegenda del bisbat no va quedar aquí. Miguel Salas en el llibre de la vida de la Santa, apunta que prevenint l'arribada dels sarraïns a Mequinensa, el prelat Bonifaci, veient els danys que es podien causar a l'església, rica en tresors, imatges i relíquies, les va amagar tan bé, que mai més van tornar aparèixer

Al mural de l'esquerra els quatre màrtirs: Santa Agatòcia, Jubenal, Bonós i Maximià. A la dreta anomenant Sant Dionís Areopagita a Wilfrido com a primer bisbe mequinesà. Pintures de Miguel Ibarz Roca.

La història

Edat mitjana

Però la realitat és ben diferent. Només podem donar com bons els treballs d'historiadors i arqueòlegs que analitzen les empremtes que han deixat les di-

ferents cultures que al llarg dels segles van assentar-se a Mequinensa. Dels visigots just abans de la de la invasió sarraïna, s'han trobat pocs vestigis, a excepció d'una necròpolis suposadament d'aquesta època en la pujada del castell, però com no s'ha excavat, falta la certesa científica per confirmar-ho. Les primeres evidències històriques origen del nostre poble, es remunten als anys 714 i 715, quan la tribu berber Banú Miknasa van fundar la Miknasa az Zaytum. Ah'mad ar-Raziy historiador andalusí, ens parla que quan arriben els berbers, prenen possessió d'una fortificació d'època romana o anterior, habitada per població autòctona, que amb dubtes podria ser visigoda. Aquestes gens amb tota seguretat per obtenir beneficis econòmics i socials, van convertir-se a l'islam. Els berbers nouvinguts que van ocupar el castell, eren aproximadament unes 150 persones (Balaña:30). Les muralles que des del castell envolten la població, indiquen que Mequinensa era un poble petit, i la importància en època medieval que li donen els geògrafs àrabs es deu principalment a la seua estratègica ubicació, enmig de les rutes de comunicació com a fortalesa dins de la xarxa de fortificacions del valí o governador de Lleida, sense descartar que en algun moment pertanyés al de Tortosa². D'aquests quatre-cents anys de domini sarraí, hi ha escassetat de restes arqueològiques que puguin donar-nos llum per reconstruir com era la població. Conreant la lògica, amb el marge d'error que ofereixen les elucubracions, es pot deduir que les construccions sarraïnes van deure de reutilitzar-se després de l'ocupació cristiana, que es va fer per primera cop en el mes de juny de 1133 pel rei Alfons I, El Batallador, i reconquerida el 1136 pels sarraïns d'Ibn Ganiya, governador de València-Múrcia. I per Saad Ibn Mardanix, governador de Fraga. Passant a mans cristianes definitivament el 24 d'octubre de 1149, quan el comte d'Urgell Armengol VI i Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, van aconseguir la capitulació del castell i població de Mequinensa, en les mateixes dates que van ser preses Fraga i Lleida³. Setge en què van ser presents les ordes del Temple i Sant Joan de Jerusalem, que durant un temps van obtenir possessions per la seua ajuda. La primera repoblació es farà per gents que acompanyaven el comte de Barcelona, que procedien d'una banda de la Ribagorça i de l'altra dels comtats

¹ Expressió que utilitza Jesús Montcada per definir Mequinensa en el seu llibre de narracions *Calaveres atònites*. "Si acceptava a ulls clucs que l'antiga Mequinensa era pel cap baix el rovell de l'ou de la galàxia".

² Tant Lleida com Tortosa pertanyien administrativament de Saragossa, fins a la mort de Almansor l'any 1002, en què es van separar, formant regnes independents. L'any 1078 Lleida tornarà a pertànyer a la taifa de Saragossa.

³ Anales de la Corona de Aragón de Jerónimo Zurita. Zaragoza 1562-1580. Vaig tenir dos exemplars originals a les mans de la primera i segona edició per gentilesa de Jordi Estruga.

d'Urgell i Pallars (Salleras: 11-15). Malgrat l'arribada d'aquests pobladors, una gran quantitat de població musulmana va quedar-se a Mequinensa, formant una comunitat on se'ls va respectar costums i tradicions, organitzant-se amb certa autonomia, amb càrrecs propis que feien complir les seues lleis, la sunna i la xaria, això sí sempre sota domini de l'ordre feudal establert. Aquesta col·lectivitat se l'anomenava aljama, sent el cap del govern l'alamí, i la llengua principal, l'àrab, que més tard perdran en favor del català. Per altra banda de la comunitat cristiana se'n deia universitat, on els jurats eren els encarregats de mantenir les lleis de la comunitat. Tots junts formaven el consell general de la vila. Un exemple el tenim en el pergami de l'arxiu municipal datat el 27 de novembre de 1363⁴, que ens parla que aquest consell, universitat i aljama, de Mequinensa es va reunir a l'església de Santa Maria de la vila, per vendre un censal de 300 sous jaquesos anuals al veí de Saragossa Miguel Remolinos⁵. Trobem un cas afí l'any 1500⁶ de venda també d'un censal de l'aljama i universitat reunits a l'església, quan el més habitual fora a Mequinensa que el consell general es reunís a la plaça (Monjo: 2015-140), que en un pergami de 1529⁷ anomena com Plaça de la Cort de la Vila, lloc que es coneixia al poble vell com Plaça de Ca la Vila, que servia als sarraïns per fer el seu mercat diari o setmanal, afegint els espinacs i albergínies al menú diari dels mequinensans.

És necessari comentar que el pes demogràfic i fiscal que va tenir l'aljama de Mequinensa va ser molt important. Fins al segle XV més de la meitat dels mequinensans eren musulmans. Aquests van ser obligats a batejar-se per un decret real l'any 1525, i la major part dels sarraïns ho faran a Lleida, apadrinats per nobles com els Montcada⁸. Hem de tenir en compte que els tributs propis que pagaven els sarraïns, la sofra, era molt més elevats a Mequinensa que en altres moreries pròximes com Seròs o Aitona (Monjo: 2004-70). D'aquí la important pèrdua econòmica que suposarà la seua expulsió el juny de 1610, quan ja s'havien convertits en cristians nous o moriscos⁹. En canvi els tributs que

pagaven els cristians eren més suaus, per l'interès que tenien els senyors perquè vinguessen més famílies, que repoblessen la vila i els seus termes, i així incrementar els diners en la recaptació dels impostos.

Però, que va ser de les seues propietats i la possible mesquita una vegada conquerida Mequinensa pels cristians? Per parlar d'aquest moment, hem de referir-nos al que fou el primer bisbe lleidatà després de la reconquesta, Guillem Pere de Ravidats. Aquest bisbe acompanyà el comte Ramon Berenguer IV en la conquesta, i l'any 1168 dissenyà *L'Ordinatio ecclesiae Ilerdensis*, (París: 524) incloent a Mequinensa dintre d'aquesta organització del bisbat, en què a part d'establir les rendes, delmes i primícies, es van repartir part dels béns i propietats dels musulmans, els quals, malgrat aquests desgreuges, van seguir vivint dins de les muralles del poble creant-se l'aljama o barri de la moreria. Un magnífic document escrit en llatí datat en 1768, que tracta de la fundació d'un benefici eclesiàstic per dotar un altar sota la invocació de Santa Agatòcia, en què es fa referència a un altre document de 1428, Ramon Guillem de Montcada cedeix uns privilegis als jurats de la vila, insinuant que l'església va ser construïda pels cristians, però va ser presa als infidels¹⁰. Amb molta prudència i dubtes, podem arribar a pensar que la primitiva església podia haver estat una antiga mesquita, que fos reutilitzada o reconstruïda, convertint-se en la primera església de Mequinensa¹¹. L'única documentació que he trobat referent a com podia ser l'església, són unes escasses descripcions que apareixen en les visites pastorals¹² de l'arxiu de la Catedral de Lleida, fonts d'informació valuoses, per al tema que estem tractant. Peregrinant amb la imaginació i rematant-la a l'abric de la lògica, si l'església es va construir al segle XII, amb molta probabilitat fos d'estil romànic, estil predominant en aquella època.

De la documentació referent a les visites pastorals, la primera que he trobat és de l'any 1361. Es comprovava entre altres coses l'estat de la parròquia, del clergat i feligresia. Es feien preguntes sobre els

⁴ AHM p-0021-27-11-1363.

⁵ Fet molt semblant al que avui dia seria demanar un crèdit.

⁶ AMM p-0034- 19-08-1500.

⁷ AHM p-0041-31-01-1529.

⁸ AC43L Caixa P3B.llibre de bateig 1521-1530.

⁹ Van marxar 70 homes, 100 dones, 35 xiquets, 27 noutats. Com anecdotari comentar que per a evitar robatoris i altres abusos les dones morisques van poder amagar els seus diners i joies dins de pastes gruixudes que a Mequinensa coneixem com coc i coca. Joaquín Salleras Clarió. Estudis sobre moriscos sense editar, 2015.

¹⁰ ADL- Sánchez Ferragudo- Lligall 3.

¹¹ Sense descartar alguna església paleocristiana dintre del terme de Mequinensa.

¹² Visites que feia el bisbe o algun representant del bisbat als pobles de la seua diòcesi. ACL.

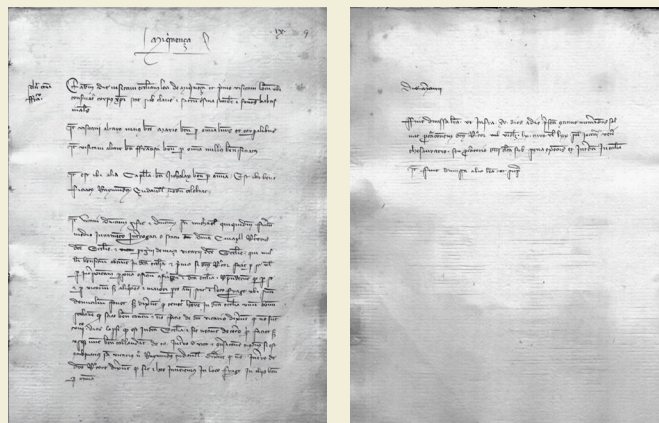

Reconstrucció de com podia ser la primera església de Mequinença al segle XII. Amb moltes probabilitats d'estil romànic. Una nau central amb vuit altars, i en el major estava el deambulatori dedicat a la Verge Maria. L'any 1781 Antonio Sanjuán va ser el darrer rector d'enterrar dins de l'església en el prevere. El campanar tenia 5 campanes¹³ per a cridar els fidels. Construit uns anys després que l'església, podria tenir reminiscències mudèjars.

els hàbits, costums i comportaments dels capellans. Una de les més freqüents a l'edat mitjana (ja no tan habitual en les visites de l'edat moderna), és si tant el rector com els beneficiaris que diuen missa viuen en concubinat. Per descomptat que tothom contesta que no, per evitar una multa o sanció, batalla que es lliurava en algun sector de la cúria per imposar el vot de castedat.

L'altar major de l'església està dedicat a la Verge Maria, i hi ha dos capelles dedicades a Sant Nicolau i Sant Francesc. Una curiositat que conté aquesta visita és que dels tres beneficiaris que celebren missa, el rector Domingo Cavall és qui cobra les rendes als mequinençans. Sense fotre brot amb els diners a la butxaca, nu d'elegància, té les penques de passar la major part del temps a Fraga on vivia. Catàleg de costums que el barrut, per ordre del bisbe, va haver de corregir.

Temps en què Mequinença i els mequinençans vivien del riu i amb el riu. Però qui més profit hi treia sens dubte era el senyor, que era qui cobrava els impostos. I un dels més importants, serà el cobrament de la lleuda¹⁴, paraula que fa referència a

Visita pastoral a Mequinença any 1361. ACL

l'impost que gravava el pas de mercaderies que circulaven en un territori. I Mequinença era una zona privilegiada, on els rius Cinca, Segre i Ebre servien de transit de productes, que es feia en barcasses de poc calat, transportant cap al port de Tortosa qual-sevol tipus de cereal i mercaderia, fins i tot mel, molt apreciada la de Mequinença en l'edat mitjana en els ports del Mediterrani (Gual: 431-450) De tota la documentació que hi ha sobre aquest impost, ens centrarem, per inèdits i importants, en els pergamins que hi parlen entre els anys 1300 i 1330, quan Guillem d'Entença i Bernat Jordà d'Illa eren senyors de Mequinença, emparentats amb els

¹³ ACL-1783-VP-0029-032.

¹⁴ Hi ha un formidable estudi sobre aquest apartat, realitzat per la gran historiadora mequinençana Francisca Vilella Vila, de feliç memòria,

sobre la lleuda de Tortosa segle XV, tesis doctoral que inclou moltes dades que referissen a Mequinença.

Montcada pels seus matrimonis amb Berenguera filla de Guillem Ramon de Montcada, que va casar primer amb l'Entença i a la seua mort, amb Bernat. Pel que es veu, aquests senyors anaven fluïxos de calaix, o volien tenir més diners, el cas és que cobraven peatge a tots els que passaven per la població. En el mes de març de 1301, uns sarraïns del poble de Miravet transportaven mercaderies fins a Tortosa, ciutat que tenia per privilegi el pas lliure, excusats de pagar impostos. El cas és que els lleuders de Mequinensa assaltaren aquesta barcassa i empresonaren els sarraïns; a més, fora o no veritat, un veí del poble va reconèixer un dels sarraïns de Miravet, acusant-lo de relacions il·lícites amb una cristiana. La queixa dels templers de Miravet no es va fer esperar i el cas va arribar al veguer de Lleida perquè impartís justícia. L'embolic va anar a pitjor quan el batlle de Mequinensa va voler imposar la seua autoritat, fent que els barquers de Miravet protestessen, esclatant aldarulls per intentar defensar i alliberar els presoners. El resultat d'aquestes lluites van provocar la mort d'alguns sarraïns de cada bàndol. Lamentablement el sarraí acusat de relacions il·lícites serà jutjat per ordre del batlle, condemnat a mort i cremat a la foguera a Mequinensa.¹⁵ Aquests desagradables fets faran que el rei Jaume II prenga part, i quatre mesos més tard, en el mes de juny, va exigir a Guillem d'Entença l'alliberament dels sarraïns empresonats, i a més a petició de la gent de Tortosa que es respectés el dret de lliure pas de mercaderies per l'Ebre. Els tortosins acusaran el mequinensà Bernardo Burgeti com a responsable de tot l'esdeveniment. Però el verdader culpable, l'Entença, se'n va lliurar¹⁶. Aquest flamenc noble era tan atrevit que fins i tot uns anys més tard, a l'agost de 1315, capturarà un carregament de fusta destinada a la Marina Reial de Tortosa per a la construcció de naus. El rei el reprèn i ordena que el retorni immediatament i que després esperi el càstig¹⁷. Però les tretes no van acabar aquí. El seu egoisme i devoció pels diners portaran a nous enfrontaments el febrer de 1319. Ara començarà a cobrar drets de lleuda als veïns de Fraga, al·legant que Mequinensa estava a l'Aragó i que Fraga era de Catalunya. Els fragatins demandaran a l'Entença a la sobrejunteria¹⁸ d'Osca, aconseguint guanyar el judici i a més una indemnització pel cost del pleit. Però aquest va apel·lar davant el rei Jaume II, fent

unes al·legacions sorprenents, dient que les terres més enllà del Cinca eren d'Aragó. El maig de 1319 el rei demana al veguer de Lleida, on sempre se havia impartit la justícia dels casos de Mequinensa, que abans de dictar sentència iniciés una recerca sobre si aquestes terres pertanyen o no a Catalunya; *si dictis locus de Miquinença cum suis terminis esset de Regno Aragonum vel de Cathalonia*. Un document de l'arxiu històric de Fraga¹⁹ corroborarà la sentència del Justícia d'Aragó a favor de Fraga de no pagar drets de lleuda. El cas és que el rei avisa el veguer de Lleida (com donant a entendre que Mequinensa està sota la seua jurisdicció), perquè faci complir la sentència. I ara ve el curiós del cas, en veure que la justícia aragonesa li és adversa, canvia de jaqueta, i torna a apel·lar davant del rei dient que Mequinensa està a Catalunya: *cum dictum locum de Miquinença asersatis infra Cathaloniam constitutum*²⁰. Anys en què la catalanitat o aragonesitat de Mequinensa estava en entredit, amb la qual cosa podem arribar a pensar que es va decidir per una qüestió de diners. Més endavant, l'any 1329, sent senyor Bernart Jordà d'Illa, donar per descomptat que Mequinensa pertanyia a la sobrejunteria d'Osca²¹, però només per a qui li interessava, perquè l'any 1339 va desobeir una sentència del Justícia d'Aragó, que eximia de pagar impostos a les mercaderies que procedien de Lleida, i va cobrar-los la lleuda. O pagues o no passes. Fets que van enfurismar els lleidatans, que es reuniran a la plaça de Sant Joan armats per anar contra Mequinensa. Però la intervenció del rei Pere IV junt amb la del seu germà Jaume, comte d'Urgell, mitjançaran per apaivagar els aldarulls, i evitaran que les coses acabessin com "el rosari de l'aurora"²².

En el segle següent, l'any 1445, trobem una curiosa i llarga visita pastoral²³ que ens parla del rector, dels beneficiaris, de les misses diàries, de les d'aniversari i d'horaris que fan cadascun d'ells. Després es comprovava que tota l'església, sota l'advocació de la Verge Maria estigués en perfecte estat. Detallava que hi havia un petit hospital²⁴ amb tres llits, amb dos parells de llençols per llit, i que l'encarregat del seu manteniment es deia Pere. El soterrani de l'abadia tenia un celler amb tenalles i depòsits enterrats al terra per emmagatzemar vi, que devia ajudar la cúria a no passar fred a l'hivern. Ens diu

¹⁵ ACA; C, 118, 31v-32.

¹⁶ ACA, C, 121, f. 27v i ACA, C, 123, f. 68r-v.

¹⁷ ACA, C, 242, f. 203 i 243, f. 9v.

¹⁸ Funcionaris aragonesos que administraven justícia.

¹⁹ AHF, 268/1, f. 90-95.

²⁰ ACA, C, 356, f. 171v-172; ACA, C, 167, f. 162; ACA 167, f. 161v; ACA, C, 245, f. 127r-v.

²¹ ACA, C, 584, f. 120.

²² ACA, C, 600, f. 13v-14.

²³ ACL-VP 1445-0002-438b. En aquest llarg espai de temps, és segur que es fessen més visites a la parròquia, però desgraciadament la documentació no s'ha conservat o no s'ha trobat.

²⁴ Servia per a acollir a gent pobre sense sostre.

que l'església tenia dos torres, una al creuer i una altra al mur. Segurament que la del creuer es referia al cimbori i l'altra a un campanar. En aquesta visita comencen a aparèixer una llista de béns de la parròquia i els nobles que els han donat. Casulles brodades en or, amb els símbols de les famílies emparentades amb els Montcada (o *Montecatenò*) i Ribelles. Hi ha quatre calzes amb el símbol d'Antón de Luna, personatge important que participarà de forma molt activa en el Parlament de Mequinensa, defensant els interessos de Jaume d'Urgell com a successor al tron de la Corona d'Aragó, enfrontat a Ferran de Trastàmara. Una revolta per no acceptar el Compromís de Casp, el va portar a ser desterrat al castell de Mequinensa, on va morir el 1419. Però potser el més curiós d'aquest document, vist amb els ulls dels costums d'avui dia, és que el bisbe ordena al rector que es renti el cos com a mínim tres vegades a l'any i que faci el mateix amb la seua roba, si no li posarà una multa de 50 sous jaquesos. I a més torna a insistir que en la residència que ordena es construeixi per al rector, no s'alberguen concubines.

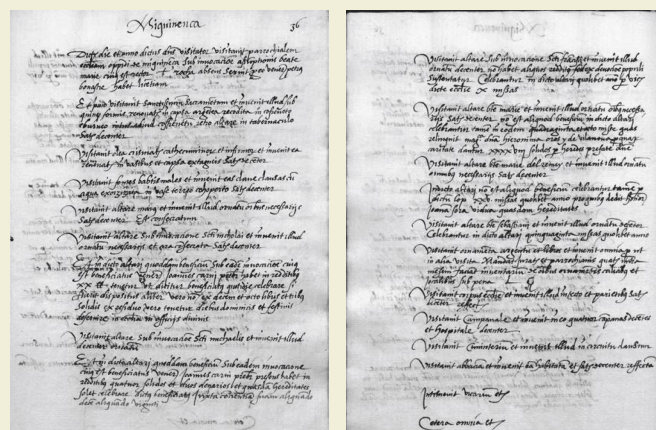
Eren anys, com passa avui en dia, en què la societat no escapava de les lluites fraticides que sorgeixen entre familiars per reclamar els drets d'una herència, on tots tenien raó. És el cas dels germans Llorenç i Orfresina de Montcada per l'herència del seu pare Guillem Ramon III, que va portar a enfrontaments i lluites virulentes l'any 1455, que faran que el riu es convertís en l'actor principal d'aquestes baralles, amb el naixement de pirates fluvials que tenien el port base a Mequinensa, els quals eren pagats per Mateu, marit de Orfresina, perquè assaltessin les barques que transportaven mercaderies, impeding el tradicional trànsit pel riu, i així amb aquesta pressió, s'expulsés Llorenç de Montcada de la baronia (Monjo: 2015-39).

Edat moderna

En plena edat moderna, trobem una visita pastoral datada l'any 1541, on per primer cop s'esmenta l'església com *Santíssima Assumpció de Maria*²⁵. Les capelles estan dedicades a Sant Miquel, Sant Nicolau, Sant Sebastià i Santa Maria del Remei. Tant l'abadia, l'hospital i el cementeri, que té forma circular, estan en perfectes condicions. També parla que hi ha un campanar amb quatre campanes,

la qual cosa ens fa pensar, analitzant les dates de visites pastorals anteriors, amb molts dubtes i prudència, que el campanar podria haver-se construït entre els segles XIV i XV, i que la primitiva església tingués un de petit en forma d'espadanya per a cridar els fidels.

En el segle XVII trobem nous documents corresponents a visites pastorals realitzades durant aquesta centúria; anys en què l'església ha augmentat les advocacions i les seues capelles, com ara la de la Verge del Rosari, com també béns litúrgics per a l'eucaristia, i diferents relíquies de sants com les de Santa Teodora, venerada per l'església ortodoxa, esposa de l'emperador d'orient Justinia. Els documents ens diuen que l'any 1639 tenien òrgan i organista a l'església per a les celebracions. En el 1647 apareix una anotació prohibint que s'enterri dins de l'església perquè el paviment es troba molt deteriorat per les riades que patia la població de tant en tant. Nomes ho podran fer els que tinguen sepultures antigues o bé paguin 60 reals, 30 per al bisbe i 30 per al rector. Temps en què comencen a aparèixer dades de veïnat, que ens permetran fer una gràfica sobre l'evolució de la població mequinensana.

Visita pastoral a Mequinensa any 1541. ACL

Serà a la fi d'aquest segle quan es fundarà la confraria de Santa Agatòcia el 1690, curiosament set anys abans que s'edités al 1697²⁶ el llibre sobre la seua vida. A principis del segle següent, l'any 1701, apareixerà per primer cop que Santa Agatòcia té una capella dins de l'església i és quan es començarà a celebrar les festes en el seu honor, els dies 17, 18 i 19 de setembre. Dates en les quals estava prohibit treballar i que el seu incompliment podia portar algun que altre problema, com ja li va passar a

²⁵ ACL-VP 1541-004-0036r

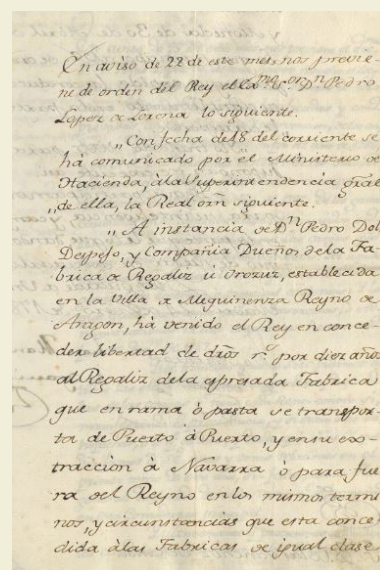
²⁶ *Vida de Santa Agatòcia, Virgen y Martir*, escrita per Fra Miguel Salas, publicada per Pedro Valentín, nebot de l'autor i rector de Mequinensa en aquells anys.

una senyora per llavar roba, fet en el que tindrà de mediar el batlle per traure-la d'un mal pas. Època en què la regulació jurídica de l'església catòlica i el dret del canonge tenien molta importància. L'any 1713, en el tram final de la guerra de Successió, un soldat de la guàrdia valona, Alexos Daniel, desertarà del seu regiment i es refugiarà dins de l'església de Mequinensa, demanant asil i immunitat sota l'empara eclesiàstica. El cas és que els militars no faran cas, i detindran i empresonaran el desertor per fer-li un consell de guerra. Aquesta situació va arribar a l'orella del bisbe de Lleida, Francesc Solís²⁷, que va exigir que es respectés la legislació eclesiàstica sobre el dret d'empara i asil a les esglésies, amenaçant de portar el cas a tribunals superiors. El 31 de juliol el fiscal accepta els fonaments de dret i sol·licita que es retorni el soldat a dins de l'església. El que no sabem és quant de temps s'hi va quedar.

Anys en què comença l'advocació a Sant Blas, Santa Àgueda i Santa Bàrbara com a devocions importants dintre la feligresia mequinensana. Al 1723 hi ha documentació²⁸ que ens parla que a la partida del Ribera, davant del molí, s'ha reedificat l'ermita dels Sants Metges, Cosme i Damià. Això vol dir que ja existia anteriorment un edifici, del qual no s'ha trobat cap més rastre (l'any 1816 va començar a utilitzar-se aquesta ermita per fer missa el dia Sant Blas). En aquell temps sabem gràcies a les visites pastorals els principals conreus de Mequinensa, perquè l'església cobrava l'impost de la primícia que era el pagament dels primers fruits i bestiar, i el delme, la desena part de la collita. D'altra banda el senyor rebia una onzena part de la collita i una cria de cada deu en bestiar, i una de cada dotze dels forasters. Els principals eren cerealistes com el blat, ordi, sègol, civada, panís blanc i negre, com també es produïa oli, vi, cànem i lli. No apareixen les fruites i verdures, perquè es conreaven a les hortes i aquestes eren antigament treballades pels moriscos. Terres que en deien *noveneres* o *noueneres*, que pertanyien i les cobrava directament el senyor. Hi havia molta polèmica en aquest tipus de finques, perquè els rectors pensaven cada any que passava hi havia més terres noveneres per evitar no pagar impostos a l'església. Si alguna cosa havia de bo d'aquestes rendes és que finançaven la nòmina del mestre dels nens²⁹, que al mateix temps era l'organista de l'església. Poc va durar el finançament del mestre perquè en 1784 ja és el consell de la vila

qui es fa càrrec de les 45 lliures anuals de sou, que arribaran a les 92 lliures el 1790 i a 100 l'any 1796. També eren importants els diners recollits per a la parròquia de les butlles per poder menjar carn en la quaresma, que servien per reparar l'hospital de pobres de Sant Antoni Abat, que segons sembla estava cada cop en pitjor estat, ja que s'utilitzava d'aquartermament militar. Tots aquests impostos resultaven molt carregosos per a un poble eminentment agrícola i ramader, i més si tenim en compte que el seu benestar depenia molt de la climatologia. D'aquesta qüestió se'n fa ressò el rector al 1791 quan comunica al bisbat que les rendes han baixat per la sequera que pateix la població. És lògic pensar que conrear les terres a Mequinensa no resultava una feina gens fàcil³⁰. Les millors masades eren a tres hores del poble, entre altres a la partida de Vallasserra. Allí es trobaven les més importants, on quatre terratinents eren els amos de la major part d'aquestes finques. Pedro Aguilar, Roque Oliver, Miguel Juan Sanjuan i Miguel Gostans seran els que el 1768 hipotecaran les seues finques per finançar la construcció de l'ermita de Santa Agatòcia en aquesta partida, per poder tenir culte en el temps de trilla i sementera³¹. També finançaran la sagristia de la santa i pagaran per cuidar el rellotge del campanar, que Mequinensa ja tenia el 1754.

A poc a poc la indústria s'obrirà pas i als dos molins de farina i d'oli, s'afegirà la primera fàbrica de regalissia d'Espanya, quan Pedro Dolz Despejo aconseguirà una concessió reial durant 10 anys el 1786³².

Concessió del Carlos III a Pedro Dolz. Arxiu de Cadis. Fons internet.

²⁷ ADL.-Bisbe Torres 31-07-1713-LL-70.

²⁸ ACL.-VP-1723-0024-321.

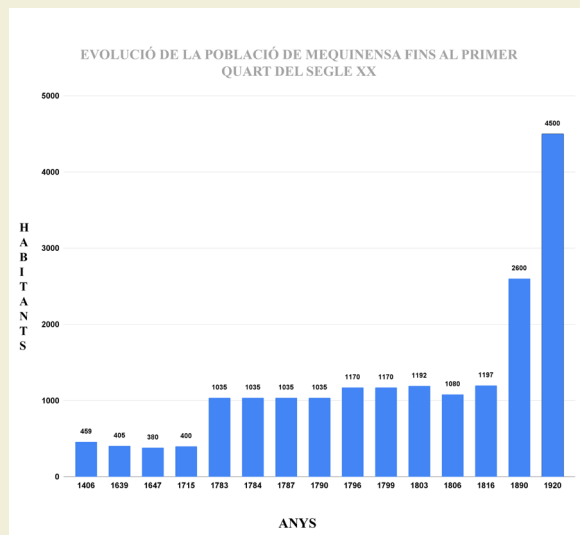
²⁹ L'any 1742 és quan apareix per primer cop aquest fet.

³⁰ Pascual Madoz en el seu *Diccionario estadístico histórico de España 1845-1850* parla de que conrear la terra a Mequinensa es una feina difícil i que les millor terres són a tres hores del poble.

³¹ ADL Bisbe Macias Pedrejón. Lligall 15.

³² Num 53-105 *Gazeta de Madrid* 1788.

Aquest fet potser fora un dels motius de l'important augment demogràfic que va tenir Mequinensa al final del segle XVIII.

Dades de població obtingudes; la de l'any 1406 Monjo-2015 i la resta de les visites pastorals que ens aporten dades de veïns. Per fer una aproximació d'habitants, cada casa de veïns habitualment es multiplica per 4,5 persones.

La il·lustració havia nouvingut a Espanya, el metge del poble Josef Catalan ensenyava les noves idees a la població, on el coneixement podia combatre la ignorància i la superstició. Aquest tarannà potser serà una de les raons dels seus enfrontaments, primer amb el rector, que el definia com una persona intrigant,³³ i després amb la marquesa d'Aitona que va denunciar-lo per *apandillar gentes en su contra, contraviniendo las ordenes de los regidores de la villa*. El metge serà amenaçat per comte d'Aranda³⁴ de desterrament i de ser-li confiscats tots els seus béns del poble, cosa que farà que les aigües s'anesen calmant.

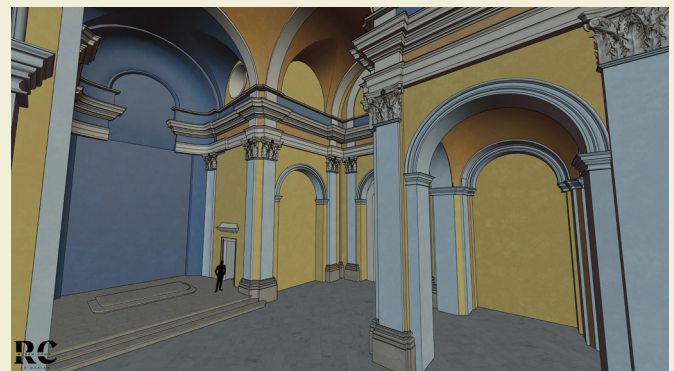
Edat contemporània

No passarà el mateix amb el riu perquè una riuada la nit del 8 d'octubre de 1789 se'n va emportar trenta cases de veïns i va provocar grans destrosses a l'església, arribant fins l'altar major³⁵.

Així que serà necessari arreglar tots els desperfectes³⁶ i prohibir els enterraments dins de l'església. Només ho podran fer els que tinguen sepultura pròpia pagada³⁷. L'antiguitat de l'edifici i el seu deteriorament per les inclemències del temps, faran

cavillar als mequinensans que podria ser el més adequat: arreglar l'antiga església o construir-ne una de nova?

Així que l'alcalde Antonio Castelló i el rector Andrés Valle³⁸, envien una sol·licitud al bisbe Jerònim de Torres el 26 de març de 1803, demanat la construcció d'una nova església, al·legant que l'antiga és molt petita i està en molt males condicions, fet corroborat pel picapedrer lleidatà Josep Tarragó. Un estudi de l'arquitecte saragossà José Yarza Lapuente, creu que és més convenient derriure l'antiga església i aprofitar les seues despulles i fonaments per construir-ne una de nova en el mateix lloc que l'antiga, reutilitzant-se les pedres i l'altar major, amb la condició que mentre duressen les obres; *el sagrari s'havia de quedar en el mateix lloc que ocupava, i segons avancesen les obres, fos col·locat en llocs decents del nou temple*. Es realitzarà el projecte que serà visat per la Reial Acadèmia de Sant Lluís de Saragossa on el poble es compromet, a pagar, a més dels impostos ordinaris, una quinzena part de tots els fruits per sufragar les despeses de construcció de la nova església que s'acabarà l'any 1807.

Recreació de l'interior de l'església i l'altar de la patrona de Mequinensa, Santa Agatòcia.

Però el projecte va augmentar de preu sobre el que s'havia previst, i segons un informe de l'arquitecte Francisco Rocha finalment s'ajustarà als 30.000 duros³⁹. Aquesta circumstància va fer que el poble hagués de pagar aquest impost durant vint-i-tres anys, a més de tota la primícia, fins a acabar l'església. Hi ha constància que l'any 1826 l'Ajuntament continuava aplicant la primícia per a finançar el temple i el seu manteniment, que costava 160 duros anuals, més 29 duros per al sagristà per cuidar-se de la neteja de l'església i del sosteniment

³³ ADL. Bisbe Torres-Lligall 27.

³⁴ President del Consell de Castella durant el regnat de Carles III.

³⁵ La riuada als veïns de Faió, però, va ser pitjor, provocant grans destrosses als habitatges, cosa que farà plantejar-se als veïns construir un poble nou en un altre lloc. ADL. Bisbe Torres-Lligall 25.

³⁶ ADL. Bisbe Torres-Lligall 25.

³⁷ L'últim rector enterrat en el prevere de l'església va ser el reverend Antonio Sanjuán l'any 1781. ADL. Bisbe Torres-Lligall 26.

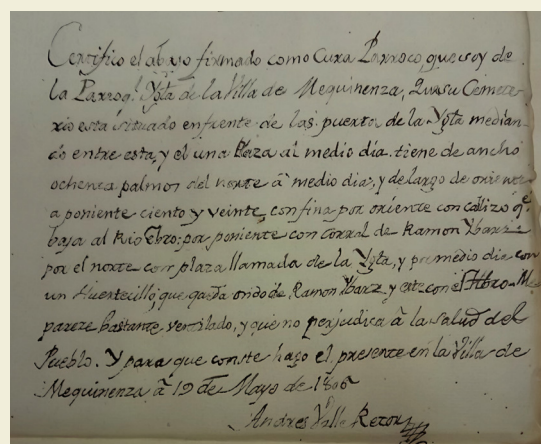
³⁸ ADL. Bisbe Torres-Lligall 27.

³⁹ AHN. Legajo 37463.

Recreació de l'interior de l'església i l'altar de la patrona de Mequinensa, Santa Agatòcia.

També sabem, gràcies a un certificat del rector datat el 19 de maig de 1806, que el cementeri estava just davant de l'església, detallant amb molta exactitud els límits de les finques i els propietaris que confrontava.

Certificat estat del cementeri, ADL. Bisbe Torres Lligall-27.

del relotge del campanar. Hem de tenir en compte que durant la guerra del Francès, Mequinensa va ser assetjada en dos ocasions; en la primera els francesos seran rebutjats per la guarnició del castell, voluntaris mequinensans i refugiats granjolins el març de 1809, i en la segona en un setge de deu dies, serà ocupada per les tropes del mariscal Souchet des del mes de juny de 1810 a febrer de 1814. En aquests anys, l'exèrcit francès van espoliar tots els béns de l'església: calzes de plata, creus i ornaments. Al mateix temps l'església va servir com a magatzem per a subministrar a les tropes, perquè el poble va entrar a formar part d'una xarxa de fortificacions, que a través de l'Ebre feia el servei d'avituallament d'aliments i municions fins a Tortosa. Amb tota seguretat l'edifici degué patir els danys provocats per la guerra.⁴⁰

Uns anys més tard una terrible epidèmia va fer canviar el lloc dels enterraments, traslladant-se el cementeri extramurs, en un terreny que estaria aproximadament prop del riu, davant dels actuals museus; un mapa militar de 1840 així ho certifica.⁴¹ Aquesta infecció es va dir febre groga, i va començar l'agost de 1821, quan el fontaner Mariano Sanjuan després de tornar de Tortosa, (on va contagiar-se), començà a trobar-se malat, i als dos dies va morir. El costum mequinensà de vetllar els difunts gairebé 48 hores⁴² (expressions de preocupació enfront de la tragèdia, que corroborarà el rector amb aquestes paraules: *Es costumbre en Mequinensa el llenarse de gentes, especialmente de mujeres, los aposentos de los moribundos, siendo incómodo para el sacerdote asistir al enfermo, ya que no puede moverse*⁴³, afegint-hi la calor de l'estiu, par-

Diferents vistes de l'església, que barrejava l'estil neoclàssic amb línies barroques.

⁴⁰ Fet paregut que va passar durant la guerra civil quan l'església es va utilitzar com a taller mecànic de reparació d'automòbils i camions.

⁴¹ Temps després es traslladarà al que avui dia es diu Barri Morcillo, fins a finals del segle XIX que es construirà el que hi ha ara en la localitat.

⁴² Tal com atesta el metge Juan Candellero. *Opúsculo sobre la fiebre amarilla en Mequinensa (1821)*. Informació que va facilitar-me el meu amic Josep Carbonell Vidallet l'any 2012.

⁴³ ACL-VP-1827-031-499.

la dels 34° Reamur, que serien aproximadament 40°-42° Celsius, junt a la mala urbanització del poble, i l'escassetat d'higiene, faran que l'epidèmia, que es transmetia per un mosquit, es propagés amb molta rapidesa. Pràcticament en tres mesos moririen 218 persones, entre elles el rector i tres caputxins que van venir del convent de Fraga per auxiliar els moribunds. Davant d'aquesta situació, els mequinensans demanaran al bisbat que envien nous capellans per a l'assistència espiritual, però la por al contagi farà que només un valent s'hi apuntés, un monjo trinitari del convent d'Avinganya, Anacleto Merino, que salvarà el cordó sanitari que havien imposat les autoritats, (que va durar un any més, malgrat que l'epidèmia en arribar l'hivern va desaparèixer, amb les pèrdues econòmiques que va suposar per als mequinensans) i aconseguirà entrar al poble i sobreviure a l'epidèmia. Aquesta desesperada situació farà que durant un temps es dediquen misses en tot el bisbat pels desgraciats habitants de Mequinensa i Tortosa, on també va haver-hi una gran mortalitat⁴⁴.

Però est poble agrícola i ramader, deixarà en part aquesta manera de viure, i a la mitat d'aquest segle es transformarà en un poble industrial i comercial, amb molta activitat econòmica. Primer de tot amb l'arribada del transport fluvial amb vaixell de vapor, que va fer el primer trajecte Amposta, Tortosa, Mequinensa el 24 de març de 1857, i que establirà la línia comercial entre Sant Carles de la Ràpita i Mequinensa en el mes de juny⁴⁵. Època en què la industrialització començarà amb l'explotació minera del carbó l'any 1864, amb la fundació de la Carbonífera de Mequinensa (Fullola:37). Malgrat que no serà fins al 1880 quan agafarà la mineria més rellevància, en què la Virgen del Pilar alimentarà de carbó la fàbrica de regalissia i les màquines de vapor de la farinera. Aquests avenços comercials i econòmics, amb seguretat faran que l'oci i la cultura prenguen el seu protagonisme, reflectint-se en la fundació d'una de les primeres bandes de música de la comarca, *La filharmónica mequinenzana*, tal com costa en l'Almanac de música i de teatres, publicat a Madrid l'any 1868.

Durant la restauració borbònica, alguns fets marcaran el final de segle de la vila, on les guerres carlines havien envoltat un clima de violència i bandolerisme, sent l'assassinat un fet res excepcional. L'agost de

1877 un robatori de la recaptació dels impostos dels mequinensans, acabarà en la tragèdia per tots coneguda, en gran repercussió a tota la premsa nacional⁴⁶. Però com les desgràcies no venen soles, l'any 1885, tota la vall del Cinca va sofrir una terrible epidèmia de còlera, malaltia que va tenir molta importància a Mequinensa, fins i tot des de la Catedral de Toledo van arribar ajudes de 50 i 30 pessetes per a les famílies que havien patit i perdut algun dels seus membres.

A poc a poc, a la fi del segle, el poble s'anirà recuperant econòmicament gràcies a l'explotació minera, i l'augment del cultiu del cereal⁴⁷, creant-se associacions agràries i cooperatives, que facilitaran la introducció de fertilitzants que ajudaran a incrementar la producció del gra del poble (Bonales: 2020a-55). Tot aquest desenvolupament portarà nous corrents d'idees polítiques com republicanisme, socialisme i anarquisme, bressol de les organitzacions sindicals.

L'esclat de la I Guerra Mundial farà que hi hagué un increment molt important de l'explotació minera, arribant molta gent de fora per treballar, duplicant en pocs anys el nombre d'habitants. S'obriran nous comerços i bars, un cafè cantant como el de Vallés inaugurat el 1915 al carrer Major, i una sala de festes, El Jardín, just davant de l'església. El primer cine va arribar sobre el 1905, que projectarà les pel·lícules en el local que més endavant serà el trinquet per a jugar a pilota. Uns anys més tard s'obrirà el cine Victoria⁴⁸ que a partir de 1923 competirà també en cine i en ball amb la Societat Joventut de Mequinensa, cine de Dalt, creant un verdader daltabaix entre els músics mequinensans que devien decidir on anar a tocar, al local de dalt o al de baix. La solució serà crear un altra orquestra, una per cada sala de ball⁴⁹. Així que no és d'estranyar que tota aquesta activitat preocupés al rector Joan Aixalà Verdes⁵⁰ que veia com la població no assistia en massa freqüència als actes religiosos. Una solució d'adoctrinament serà crear unes escoles de caire religiós tant per a nens com per a nenes. Però sol va poder complir el seu somni a mitges, perquè els col·legis van durar poc temps oberts. Amb el principal finançament de l'empresari barcelonès i accionista de Carbonífera del Ebro, Ignasi Girona, el col·legi de monges es va inaugurar en uns baixos del carrer Saragossa⁵¹, el 26 d'octubre de 1916 fins a l'abril de 1923 i el de nens del setembre de 1917 fins

⁴⁴ ADL. Bisbe Rentería-Lligall 6.

⁴⁵ N° 1551-Gaceta de Madrid 4 de abril de 1857.

⁴⁶ Fins i tot es van fer fotos del encausats pel fotògraf caspolí José Alcaine, que van publicar-se litografiades per l'empresa Portabella, i distribuïdes als subscriptors del diari *Avisos de Zaragoza*.

⁴⁷ Arriba al poder el rei Alfonso XIII l'any 1902. Segona restauració borbònica. Quan el govern establirà una política proteccionista del cereal.

⁴⁸ De José Noria, *Xorrús A la sala Victoria* ja es feien sessions de ball.

⁴⁹ Manuscrit inèdit no editat de José Nicolau Fons 2023.

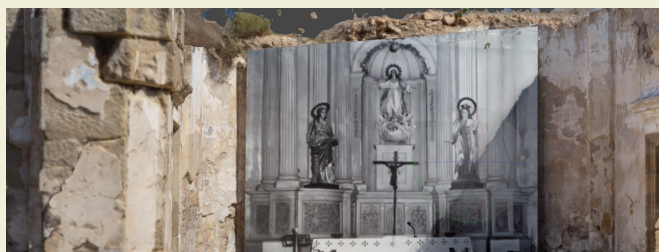
⁵⁰ Joan Aixalà Verdés va ser afusellat a Mequinensa per grups de milicians el 28 de juliol de 1936, 26 anys després de la seua arribada al poble, a l'edat de 70 anys. Ledesma p. 124.

⁵¹ Propietat de José Moré Matienzo, *Fostigueres*.

al juny de 1922. El laïcisme de la gent del poble, farà que les coses vaguen d'un altra manera en la qüestió de l'ensenyament, sempre amb comprensió pels que pensaven diferent, mantenint-se en la història dels dramàtics esdeveniments que arribaran uns anys més tard. Aquest tarannà el ressaltarà el rector en una carta dirigida al bisbe Miralles en la visita pastoral⁵² de l'any 1920, que ens servirà per finalitzar aquesta història:

Desde su última visita de 1915 hasta hoy, esta parroquia ha experimentado un notable retroceso en su parte moral, motivado por el aumento de la población procedente de todas partes de España por las riquezas de la explotación minera, antes la población era marcadamente pobre. Ahora hay juego, bailes cines, cafés y otros centros de corrupción y amancebamientos, lo que ha contrariado el corazón de este indigno cura. Sabido es por desgracia que esta parroquia de Mequinenza tiene una fisonomía propia y especial, que se diferencia de otras parroquias del obispado. Generalmente se vive en esta parroquia apartado de la iglesia, y sin embargo no hay ningún odio hacia ella. Hay 4500 almas. Joan Aixalà Verdés.

El respecte pels que pensen diferent, ha de ser la senya d'identitat de la nostra societat tant del present com del futur. El passat, que ja és història mereix la veritat.

Restes de l'església avui en dia.

Epíleg

Malgrat l'amplitud de l'article, falten moltes coses que contar de fets rellevants d'època medieval, moderna i contemporània, que deixarem per a futures publicacions. Ara és el moment de tancar aquestes pàgines recordant el final que tots coneixem de la nostra església. El 26 de juny de 1980 l'Ajuntament⁵³ va tractar la sol·licitud de la Empresa Enher d'enderrocar l'església, havent-hi alguna veu que indicava si no seria millor intentar reparar la teulada que destruir l'edifici. Es va argumentar, segurament per

desconeixement⁵⁴, que l'església no constava que fos un monument historicoartístic i per tant el 31 de juliol⁵⁵ es va donar el permís per l'enderrocar-lo. Avui dia, amb un altra visió dels fets, potser el final hagués sét un altre. Totes les opinions són encertades, amb el temps la història les jutjarà.

Vull agrair a Joaquín Salleras tot el seu suport i ajuda en l'accés a la informació dels arxius de la Corona d'Aragó; i a Rubén Coma, la reconstrucció en 3D del present i el passat de la nostra església.

Miguel Ibarz Prades

Abreviatures: ACA.- Arxiu Corona d'Aragó.- Barcelona. ACL.- Arxiu Catedral de Lleida. ADL.- Arxiu Diocesà de Lleida. AHF.- Arxiu Històric de Fraga. AHM.-Arxiu Històric de Mequinenza. AHN.- Arxiu Històric Nacional.-Madrid.

Bibliografia

BALANÀ, Pere (1994): *Les arrels islàmiques de Mequinenza*. Barcelona: R. Dalmau Editor.

BONALES, Jacinto (2020) a: *Memòria Ofegada.- Reivindicació laboral i repressió política a Mequinenza i la conca minera*.(1889-1963): Institut d'Estudis del Baix Cinca.

BONALES, Jacinto (2020) b: "El Bisbat de Mequinenza". *L'Angorfa* 3, pp. 42-48.

COSO, Andrés (2020): "Miguel Ibarz Roca". *L'Angorfa* 3, pp. 22-28.

FULLOLA, Jaume (2009): *La conca minera de Mequinenza. El cas de Carbonífera del Ebro*. Lleida: Edicions Universitat de Lleida.

GUAL, Miguel (1976): *Vocabulario del comercio medieval, colección de aranceles aduaneros de la Corona de Aragón. Siglos XI-II-XIV*. Barcelona: Ediciones El Albir.

LEDESMA, José Luis (2003): *Los días en llamas de la revolución: Violencia y política en la retaguardia republicana de Zaragoza durante la Guerra Civil*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico.

MONJO, Marta (2004): *Sarraïns sota el domini feudal. La baronia d'Aitona al segle XV*: Servei de biblioteca i documentació Universitat de Lleida.

MONJO, Marta (2015): *Sarraïns d'Aitona, el tresor de la família Montcada. Segle XV*: Tesi doctoral Universitat de Lleida.

PARÍS, José (2008): *Arrels Cristianes Temps de Forja. Els inicis i l'Alta Edat Mitjana, segles V-XII*. Lleida: Pagès Editors.

SALAS, Miguel (1697): *Vida de Santa Agatoclia Virgen y Martir*. Reproducció exemplar original propietat de Jordi Estruga. Mequinenza: Edició Grup d'Investigació Coses del Poble 1993.

SALLERAS, Joaquín (2011): *Mequinenza señoríos medievales 1149-1626*. Mequinenza: Grup d'Investigació Coses del Poble.

⁵² ADL-1920-VP-0047- Bisbe José Miralles i Sbert.

⁵³ AHM.-Actas de Sesión del Pleno 26 de Junio de 1980.

⁵⁴ Ley de Patrimonio Histórico Español- 13 de mayo de 1933.- Para conservación y acrecentamiento del Patrimonio Histórico Nacional son in

muebles y objetos muebles de interés artístico, arqueológico, paleontológico o histórico, de más de un siglo de antigüedad, y aquellos que aun no teniéndolo, albergaran valor artístico o histórico indiscutible.

⁵⁵ AHM.-Actas de Sesión del Pleno 31 de Julio de 1980.